

Trendbureau Overijssel

De grijze samenleving

Verkenningen voor beslissers

Trendbureau Overijssel
Januari 2011

Trendbureau Overijssel

Het Trendbureau Overijssel is een onafhankelijk bureau dat toekomstverkenningen maakt voor de politieke besluitvorming.

provincie
Overijssel

een initiatief van

Inleiding

Nederland vergrijsst, en Overijssel ook. De reacties op vergrijzing zijn vaak nogal eendimensionaal. Pessimisten hebben het snel over hoge zorg- en pensioenkosten en de tekorten op de arbeidsmarkt. Optimisten wijzen erop dat ouderen rijker en fitter worden. Bovendien zijn zij ervan overtuigd dat door nieuwe technologieën de kwaliteit van leven van ouderen nog meer verbetert.

Deze reacties doen de werkelijkheid geen recht. Vergrijzing verandert de samenleving op verschillende manieren. In 2030 is 30 procent van de bevolking in veel Overijsselse gemeenten ouder dan 65 jaar. Overheden, maatschappelijke organisaties en bedrijven moeten nu al nadenken over de veranderingen die vergrijzing teweeg brengt. Tenslotte neemt het aantal ouderen ook nu al toe. Ongetwijfeld zijn er ook nieuwe kansen voor Overijsselse bedrijven.

In deze toekomstverkenning zijn de feiten en mythen rond vergrijzing in kaart gebracht. In Trends worden de belangrijkste ontwikkelingen geschetst. Veel is nog onzeker, het gaat immers over langetermijnontwikkelingen. Daarom zijn er ook drie scenario's ontwikkeld. De belangrijkste conclusies zijn te vinden in de Agenda van de Toekomst.

inleiding ► ► Drie scenario's

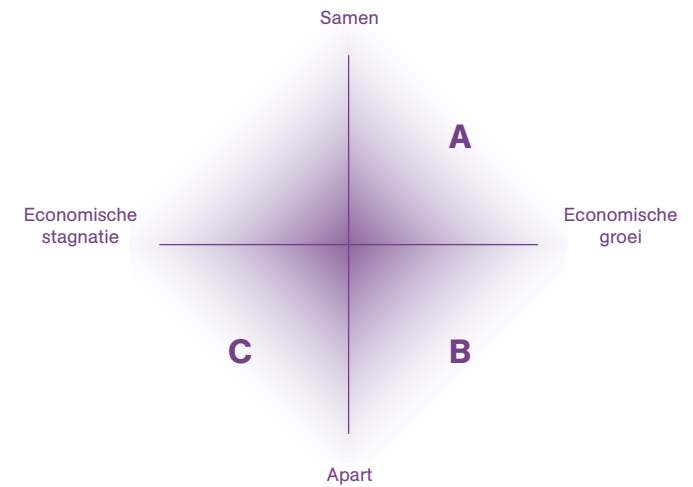
3 drie scenario's

3 zes trends

4 telkens mijden

5 agenda voor de toekomst

De scenario's in de toekomstverkenning vergrijzing zijn gebaseerd op twee assen. Op de horizontale as is de onzekerheid van de economische ontwikkeling vertaald. Op de verticale as de sociale cohesie in de maatschappij. De relatie tussen verschillende generaties speelt een rol op de achtergrond. Bij 'Samen' trekken verschillende generaties samen op, bij 'Apart' gaat elke generatie zijn eigen gang. De drie meest contrasterende scenario's zijn uitgewerkt.

Scenario A Synergie

Hoofddrol

De bloeiende economie. Oud en jong leven en werken samen. De arbeidsmarkt en de sociale zekerheid zijn hervormd. De sociale cohesie is hoog.

Kenmerken

Burgers hebben duidelijk regie over hun levensloop. Arbeidsmarkt en pensioenen zijn flexibel. Onderwijs speelt een centrale rol. Perioden van werken en leren wisselen elkaar af, zowel voor jonge als voor oudere werknemers. Mensen hebben de mogelijkheid om met een overheidslening een periode voor hun kinderen te zorgen. Ze zijn heel bewust met hun gezondheid bezig, want wie gezond leeft heeft recht op financiële voordelen.

Opvallend

Er is een grote diversiteit aan leefstijlen. De verschillen tussen oud en jong zijn niet belangrijk. Nederlanders hebben meer vrije tijd. Moderne ICT-toepassingen maken het mogelijk dat ouderen lang zelfstandig kunnen wonen. Bovendien zijn ouderdomskwalen als doofheid en slechtziendheid geen belemmering meer door die ICT-toepassingen. Er zijn meer culturele voorzieningen en sporten is populair. In veel sectoren is sprake van een Europese arbeidsmarkt.

Typisch Overijssel

Overijssel is een echte woonprovincie. Door de bevolkingskrimp zijn huizen in Overijssel relatief goed-

koop. Er is sprake van een nieuw noaberschap. Via internet worden allerlei diensten uitgewisseld, waarbij oud voor jong zorgt en andersom.

Scenario B Zwitserleven

Hoofddrol

De herstelde economie. De sociale zekerheid is in stand gebleven en er is krapte op de arbeidsmarkt. Oud en jong leven langs elkaar heen. De sociale cohesie is laag.

Kenmerken

Gepensioneerden vormen de grootste bevolkingsgroep. Zij profiteren van goede pensioenen en een relatief lage pensioenleeftijd. Om de oplopende kosten voor AOW en zorg te kunnen opbrengen, betalen jongeren veel belasting en flinke sociale premies. Daardoor is de verhouding tussen ouderen en jongeren gepolitiseerd. De krapte op de arbeidsmarkt zorgt voor een lerarentekort. Scholen investeren in efficiëntie. Toetsing en beoordeling zijn bijvoorbeeld uitbesteed aan het CITO. Ouderen volgen onderwijs voor hun plezier. Veel woningen zijn aangepast aan de wensen van ouderen. Domotica, de integratie van technologie en diensten in huis, maakt wonen comfortabel.

Opvallend

Om tekorten op de arbeidsmarkt tegen te gaan, werven werkgevers personeel in het buitenland. De regels rond arbeidsmigratie zijn

soepel. Zorg voor ouderen richt zich met name op geriatrische aandoeningen als doofheid, slechtziendheid, incontinentie, mobiliteitsproblemen en dementie. Veel ouderen zijn depressief. Een groeiende groep ouderen is op zoek naar een partner. Ook in de vrijetijdsindustrie en toerisme voeren ouderen de boventoon. De opeethypotheek is populair. Ouderen zien geen noodzaak om hun kinderen met erfenissen in de watten te leggen.

Typisch Overijssel

De Overijsselse economie richt zich op beleving nu de maakindustrie en de landbouw bijna helemaal zijn gemechaniseerd. Binnenlands toerisme geeft een sterke impuls aan de lokale economie. De zorgsector profiteert van de toenemende vraag naar slimme hulpmiddelen. De Universiteit Twente specialiseert zich in biomedische technologie.

Scenario C Zelfredzaamheid

Hoofddrol

De langdurige economische recessie. Ouderen en jongeren vormen aparte groepen. De arbeidsmarkt en de sociale zekerheid worden niet hervormd. De sociale cohesie is laag.

Kenmerken

De inkomensverschillen tussen rijk en arm zijn aanzienlijk toegenomen. Alleen mensen die werk hebben, weten zich staande te

houden. Door de economische recessie zijn er spanningen tussen etnische groepen. Er is veel werkloosheid, de pensioenleeftijd is verhoogd en de pensioenen zijn lager dan verwacht. Er zijn ouderen die na hun pensioen een bijbaantje hebben om rond te kunnen komen. Er is sterk bezuinigd op de zorg en de sociale voorzieningen. De kwaliteit van het onderwijs verslechtert. Er is geen geld om de leraren die gepensioneerd zijn te vervangen.

Opvallend

Nu de verzorgingsstaat nauwelijks meer bestaat, worden familiebanden weer belangrijk. Zorg is schaars en duur. Ouderen zijn op elkaar aangewezen en steunen elkaar in informele zorgcollectieven. Rijke ouderen nemen een illegale verzorgster uit het buitenland in dienst. Ouderen vermaken zich vooral met nostalgische televisieprogramma's omdat cultuur buitenshuis voor de meesten te duur is.

Typisch Overijssel

Gepensioneerden trekken weg uit de Randstad en vestigen zich in goedkopere gebieden zoals Overijssel. Door de bezuinigingen is de leefbaarheid van veel wijken achteruitgegaan. Als reactie daarop komen er *gated communities*. Jongeren trekken juist naar de Randstad, omdat daar werk is. Overijssel krijgt te maken met twee soorten ouderen. Vermogende ouderen uit de Randstad en kansarme ouderen uit de provincie zelf.

inleiding ► ► Zes trends

de
drie
scenario's

3
zes trends

4
telkens
mijnen

5
agenda
voor de
toekomst

Vanaf 2010 gaat de babyboomgeneratie met pensioen. De jaren erna vergrijsst Nederland, tot in 2040 een kwart van de bevolking 65 jaar of ouder is. Nooit eerder was zo'n groot deel van de bevolking zo oud. Na 2040 neemt het aandeel ouderen, net als het totaal aantal inwoners van Nederland, langzaam af. De vergrijzing brengt grote maatschappelijke veranderingen met zich mee. Door interviews met experts en een literatuur-analyse heeft het Trendbureau Overijssel de belangrijkste ontwikkelingen rond vergrijzing onderzocht. Die ontwikkelingen zijn samengebracht in zes trends.

De zes trends zijn:

1 Ouderen leveren langer een maatschappelijke bijdrage	4 Gevoel van onveiligheid en onzekerheid
2 Thuis wonen; langer en anders	5 Groter verschil have's en have-not's
3 Nieuwe zorg	6 Silver Economy

Trend 1 Ouderen leveren langer een maatschappelijke bijdrage

De maatschappij krijgt steeds meer oog voor de verschillen tussen ouderen. Vitale ouderen (65-79 jaar) hebben andere wensen en mogelijkheden dan 80-plussers. Bovendien zijn ouderen mondiger, gezonder en hoger opgeleid dan vroeger. Een grote groep ouderen heeft een goed inkomen. Sommigen werken door na hun pensioen, anderen worden actief als mantelzorgers voor oudere ouderen. Bijna de helft van het aantal uren vrijwilligerswerk in Nederland wordt ingevuld door ouderen. Dat is een interessante ontwikkeling. Misschien komen er meer vrijwilligers die bijspringen op terreinen waar de overheid zich terugtrekt.

Trend 2 Thuis wonen; langer en anders

Veel mensen hebben een eigen huis, en willen daar zo lang mogelijk in blijven wonen. Domotica, de integratie van technologie en diensten in huis, maakt wonen comfortabel. Zulke voortschrijdende techniek en aangepaste woningen maken zelfstandig wonen tot op hoge leeftijd steeds makkelijker.

Trend 3 Nieuwe zorg

De zorg staat op een omslagpunt. Door technologische innovatie is steeds meer mogelijk. Tegelijk wordt zorg steeds duurder, vooral in de laatste levensjaren. Met een ouder wordende bevolking en een kleinere groep jongeren die de kosten moet opbrengen, lijkt het huidige zorgsysteem onbetaalbaar te worden. De zorg richt zich meer op preventie en minder op genezing. Ouderen worden zelfredzaam. Ze willen de regie in eigen hand houden; de groep tussen 55-79 jaar is actief in informele mantelzorgorganisaties.

Trend 4 Gevoel van onveiligheid en onzekerheid

Onzekerheid heeft te maken met de sociaal-economische positie van ouderen. Ook mensen die zich goed voorbereid hebben op hun pensioen zijn niet meer zeker van hun inkomen. Ook over de waarde van hun huis maken ze zich zorgen. Het gevoel van onveiligheid speelt vooral in de openbare ruimte. Uit criminaliteitscijfers blijkt dat de samenleving steeds veiliger wordt, maar veel mensen houden een onveilig gevoel. Sommige ouderen durven hun huis niet meer uit. Anderen willen meer camera's en politie op straat.

Trend 5 Groter verschil tussen have's en have-not's

Er zijn signalen dat de middenklasse kleiner wordt en de verschillen tussen arm en rijk extremer. Die verschillen gaan niet alleen over inkomen, maar bijvoorbeeld ook over sociaal kapitaal en toegang tot netwerken. Er is een kloof tussen hoog- en laagopgeleiden. Voor ouderen worden de verschillen tussen arm en rijk ook zichtbaar in sociale contacten, sportfaciliteiten en aangepaste woningen.

Trend 6 Silver Economy

Veel bedrijven zien ouderen als een doelgroep waar je veel geld aan kunt verdienen. Voorbeelden zijn bedrijven in de zorg, de communicatie, de beleveniseconomie en de bouw. Een grote groep ouderen is immers vermogend. Bovendien hebben ouderen veel vrije tijd.

1 Inleiding ► ► **Feiten & mythen**

In 2040 is een kwart van de bevolking ouder dan 65 jaar. Dat heeft grote maatschappelijke gevolgen. Een selectie van feiten en mythen rond vergrijzing.

2
die
scenario's

3
zes trends

4
feiten &
mythen

5
agenda
voor de
toekomst

1 Vergrijzing in Europa en Nederland

Europa is het meest vergrijsde werelddeel, maar Nederland is een van de minst vergrijsde EU-landen.

– Feit

2 Vergrijzing in Nederland en Overijssel

Overijssel is en blijft een relatief jonge provincie.

– Feit

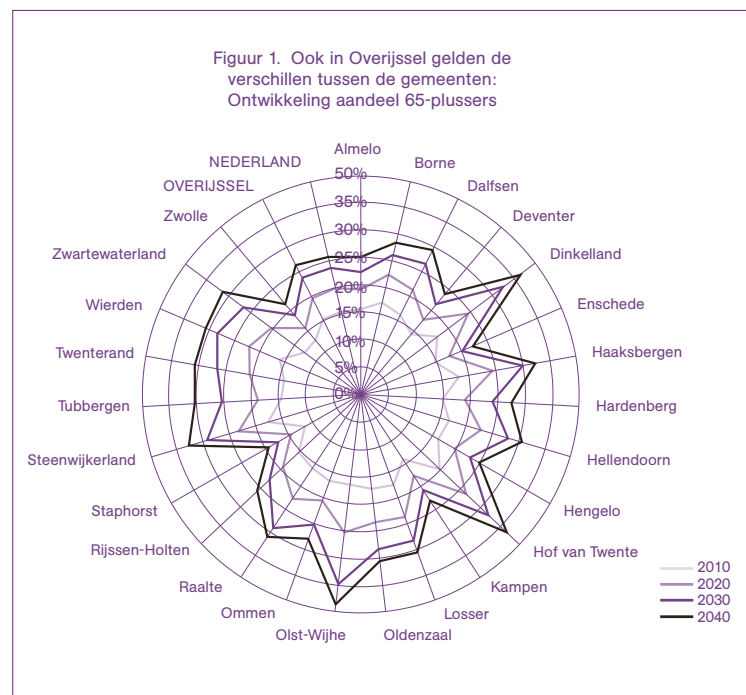
Nederland ontgroent.

– Mythe

Sinds de jaren 70 schommelt het geboortecijfer. De verwachting is dat deze schommeling zo blijft. Er is geen sprake van structurele ontgroening, wel van golfbewegingen.

Vergrijzing verschilt sterk per gemeente.

– Feit

Bron: Provincie Overijssel, 2009

3 Vergrijzing en wonen

Ouderen verhuizen veel.

– Mythe

Er wordt gedacht dat ouderen naar de stad trekken voor de voorzieningen, of juist naar het platteland voor de rust en ruimte. Feit is dat ouderen veel minder verhuizen dan jongeren. Ze blijven waar ze zijn.

Er moet gebouwd worden voor senioren.

– Mythe

Het is een misverstand dat vergrijzing betekent dat er ook gebouwd moet worden voor senioren. Ouderen hebben namelijk allemaal al een woning. Nieuwe huishoudens zijn, met uitzondering van verbroken relaties, altijd jonge huishoudens.

Door de vergrijzing is er meer behoefte aan huurappartementen.

– Mythe

Ouderen wonen graag bij andere ouderen.

– Feit

4 Vergrijzing en zorg

De levensverwachting van mannen nadert die van vrouwen.

– Feit

Ouderen blijven langer gezond, daarom vallen de kosten voor zorg wel mee.

– Mythe

Laagopgeleiden hebben een lagere levensverwachting dan hoogopgeleiden.

– Feit

Vergrijzing is de belangrijkste oorzaak van kostenstijging in de zorg.

– Mythe

Bij het voorkomen van kostenstijgingen in de zorg is de beheersing van de kostprijs minstens zo belangrijk als de beheersing van het volume.

Tot 2030 stijgt het aantal dementerenden in Overijssel met 60 procent.

– Feit

In 2030 zijn er in Overijssel 25.000 dementerenden.

Steeds meer ouderen hebben een drankprobleem.

– Feit

De levensverwachting in Enschede ligt onder het Nederlands gemiddelde.

– Feit

5 Waarden

Ouderen voelen zich minder veilig dan jongeren.

– Mythe

In sociaal opzicht zijn ouderen wijzer.

– Feit

Ouderen erkennen sneller dan jongeren dat er sprake is van onzekerheden en veranderingen en dat mensen verschillende waarden en visies hebben. Met name in het analyseren en oplossen van sociale problemen zijn ouderen beter dan jongeren.

6 Ouderen en techniek

Ouderen maken minder gebruik van internet dan tieners.

– Mythe

7 Vergrijzing en werk

De grijze druk neemt toe tot 2040.

– Feit

Met grijze druk wordt de verhouding tussen het aantal ouderen en de potentiële beroepsbevolking bedoeld. In 2009 was de grijze druk 25 procent, vijftwintig 65-plussers op honderd potentiële arbeidskrachten (20-64 jarigen). Tot aan 2040 loopt de grijze druk op tot 49 procent. In de praktijk zijn er dan voor iedere 65-plusser twee potentiële arbeidskrachten. Na 2040 heeft de vergrijzing in Nederland haar piek bereikt en neemt de grijze druk af.

De arbeidsproductiviteit neemt af naarmate men ouder wordt.

– Onzeker

Een veelvoorkomende veronderstelling is dat de productiviteit vanaf een bepaalde leeftijd afneemt terwijl het loon blijft stijgen. Oudere werknemers zouden daardoor erg duur zijn. De productiviteit van individuele werknemers is echter erg moeilijk te meten, zodat de afnemende productiviteit eerder een veronderstelling dan een feit is.

Ouderen doen veel vrijwilligerswerk.

– Feit

8 Vergrijzing en inkomen

Ouderen krijgen een steeds hoger inkomen.

– Feit

9 Vergrijzing en mobiliteit

Een-derde van de verkeersdoden is 65-plusser.

– Feit

De meeste verkeersdoden van 65 jaar en ouder (70%) zijn kwetsbare verkeersdeelnemers. (fietsers, voetgangers, brom/snorfietsen, invalidenvoertuigen).

Weinig ouderen maken gebruik van het openbaar vervoer, ook als het gratis is.

– Feit

10 Vergrijzing en vrije tijd

Meer dan de helft van de Overijsselse ouderen is actief in vrijwilligerswerk.

– Feit

Overijsselse ouderen wandelen graag.

– Feit

Overijsselse ouderen wandelen minstens één keer per dag voor hun plezier.

Senioren zijn frequente bezoekers van het Kulturhus.

– Feit

Kulturhusen worden vaker bezocht door senioren dan door jongeren. Ruim een-kwart van de 55-plussers bezoekt maandelijks een Kulturhus. Van de jongeren onder de 35 jaar is dit slechts 10 procent.

Agenda voor de toekomst

De vergrijzing biedt Overijssel kansen en bedreigingen. Op basis van de toekomstverkenning komen we tot een aantal opgaven die op de volgende pagina's kort worden toegelicht.

Verschillen in Overijssel

Dorpen in het landelijk gebied vergrijzen sneller dan de steden. In sommige gebieden spelen krimp, vergrijzing en weinig economische dynamiek tegelijk. Deze regio's hebben extra aandacht nodig om te voorkomen dat kansrijke bevolkingsgroepen wegtrekken.

Rijk en arm

Er is een groeiende groep welvarende ouderen. Overijssel kan daarvan profiteren, bijvoorbeeld door in te spelen op nieuwe vormen van vrijetijdsbesteding van ouderen. Tegelijk is er een groep ouderen die het niet breed heeft. Zij hebben een laag inkomen én hebben minder makkelijk toegang tot netwerken en opleiding.

Noaberschap

Er moet worden nagedacht over nieuwe vormen van mantelzorg. De komende jaren zijn er veel mantelzorgers nodig. Zij moeten niet overbelast raken. De inzet van sociale media kan een manier zijn om mantelzorgers te verlichten. Belangrijk uitgangspunt blijft een hechte, vertrouwde relatie.

Dementie

Tot 2030 stijgt het aantal dementerenden in Overijssel tot 25.000 mensen. Dit is een toename van 60 procent. De stijging van de vraag naar intramurale zorg kan gedempt worden door systeem-aanpassingen, zodat dementerenden langer kunnen functioneren in de maatschappij. Hiervoor is een andere manier van financiering nodig, en moet ook het denken over vergrijzing veranderen.

Zorg

De ontwikkeling naar een preventieve gezondheidszorg is onvermijdelijk. Zorg kan voor Overijssel ook economisch interessant zijn. De ontwikkeling van kleinschalige, hoogstaande zorgvoorzieningen biedt kansen.

Onderwijs

De vraag naar ouderenonderwijs neemt toe, 'intergenerationeel leren' doet zijn intree.

Arbeidsmarkt

Ouderen blijven langer actief. Hiervan kan Overijssel, met een krimpende beroepsbevolking, profiteren. Maar er zijn ook andere maatregelen op de arbeidsmarkt nodig. Arbeidskrachten van buiten, flexibilisering en meer gebruik van technologie zijn daar voorbeelden van. Beleid als gevolg van vergrijzing hoeft niet altijd ouderenbeleid te zijn. Overheid en bedrijfsleven zullen samen actie moeten ondernemen.

Verhuizende ouderen

Er zijn ouderen die vanuit de Randstad naar het oosten van het land verhuizen. Dit is een kleine groep. De meeste ouderen verhuizen pas als ze op zeer hoge leeftijd door beperkingen hun woning moeten verlaten. Er is een beperkte vraag naar specifieke ouderen-woningen. Ook al is de vraag gering, toch is het verstandig om hierover na te denken. Voorlopig worden vooral de woningen waar ouderen al wonen aangepast aan hun wensen. Dit kan een hoge kostenpost voor de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) betekenen. Na 2015 neemt de vraag naar intramurale zorg toe.

Openbare ruimte

Door de vergrijzing komen er nieuwe wensen rond toegankelijkheid en (verkeers)veiligheid van de openbare ruimte.

Deze publicatie geeft een impressie van de resultaten van de toekomstverkenning De grijze samenleving. De hele toekomstverkenning is te vinden op onze website www.trendbureauoverijssel.nl/grijs